*dar mare a lu Dumnezeu*[77]. Semnificația acordată în tipăritura coresiană sintagmei *credință dereaptă* va trebui înregistrată de lexicografi.

*TÂLCUL EVANGHELIILOR*
(L'EXPLICATION DES ÉVANGILES)
ET
*MOLITVENICUL ROMÂNESC*
(RECUEIL DE PRIÈRES ROUMAINES). NOTES PHILOLOGIQUES

(Résumé)

Portantes sur ces deux écrits publiés par Coresi, les notes de l'auteur traitent des sujets variables: 1) la soi-disant présence d'une prière archiépiscopale dans le *Molitevnic* (l'hypothèse de Zamfira Mihail); 2) la relation, également fictive, entre le text imprimé et le texte manuscrit de Cociuba Mare (l'hypothèse de Florian Dudaş); 3) la vraie signification d'une nouvelle appartenant à l'épiscopat de Georges de Sângiordz; 5) la leçon *Iisus*; 6) les mots qui ne sont pas consignés dans les ouvrages lexicographiques; 7) le sytangme *la vraie croyance*.

**Cuvinte-cheie**: molitvă arhierească, *Cazania* lui Varlaam, Gheorghe de Sângiordz, lecțiunea *Iisus*, *credință dreaptă*.
**Mots-clés**: prière archiépiscopale, *Recueil d'homélies* de Varlaam, Georges de Sângiordz, *la leçon Iisus, la vraie croyance*.

*Institutul de Lingvistică*
*„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"*
*al Academiei Române*
*Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13*

**Cristinel Sava**

# OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU DATAREA CELEI MAI VECHI VERSIUNI ROMÂNEŞTI A ***CUVÂNTULUI LUI IPOLIT***

## 1. INTRODUCERE

Din secolul al XVIII-lea, ni se păstrează un text intitulat *Cuvântul lui Ipolit, papa al Romei, pentru sfârşitul lumii şi pentru Antihrist şi pentru a doua venire a Domnului nostru I<su>s H<risto>s*[1]. El reprezintă traducerea românească a unei

[77] *Ibidem*, p. 194.

[1] Acesta este titlul textului în varianta prescurtată, pe care o discutăm în articolul de față. În varianta integrală, titlul este *Cuvânt a sf<â>ntului sf<i>nțit mucenic Ipolit, papa de Roma, pentru sfârşitul lumii şi pentru Antihrist şi pentru a doao venire a Domnului nostru I<su>s Hr<is>tos*.

BDD-A6685 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:49 UTC)

omilii[2] de la sfârşitul secolului al IV-lea[3], scrisă de un autor anonim, cunoscut în literatura de specialitate sub numele de Pseudo-Hipolit, şi atribuită părintelui bisericesc Hipolit. *Cuvântul lui Ipolit* se întâlneşte în şapte manuscrise din colecţiile Bibliotecii Academiei Române (redate în continuare în ordinea cronologică a scrierii lor): ms. rom. 2513 BAR, ms. rom. 2516 BAR, ms. rom. 2596 BAR, ms. rom. 4241 BAR, ms. rom. 5385 BAR, ms. rom. 1536 BAR şi ms. rom. 2102 BAR. Cele şapte manuscrise se împart în două versiuni: o versiune integrală (mss. 4241, 5385, 1536) şi o versiune prescurtată (mss. 2513, 2516, 2596, 2102). Într-un articol anterior[4], am descris manuscrisele versiunii prescurtate (patru la număr) şi am realizat o filiaţie parţială; descrierea manuscriselor versiunii integrale (restul de trei) şi filiaţia lor se pot găsi în volumul lui Doru Mihăescu[5].

În articolul de faţă vom face câteva observaţii legate de datarea singurelor două manuscrise, aparţinând versiunii prescurtate, care nu sunt datate exact: ms. rom. 2513 BAR şi ms. rom. 2516 BAR. În articolul nostru citat mai sus, redam o filiaţie parţială în care asupra raportului dintre cele două manuscrise plana incertitudinea: este ms. rom. 2516 BAR la originea ms. 2513 BAR sau, din contră, este o copie a acestuia, reprezentând o ramură separată care nu a avut continuitate în manuscrisele ulterioare? În urma datării aproximative propuse în prezentul articol, acest aspect va fi lămurit.

## 2. OBSERVAŢII PRIVIND DATAREA MS. ROM. 2513 BAR

În privinţa ms. rom. 2513 BAR, ştim doar numele copistului şi locul unde a fost transcris: „Smeritul întru <i>er<o>monahi, chir Serafim, eclis[i]i<a>rh ot Bistriţi" (f. 228, în criptogramă)[6]. S-au propus mai multe datări, pe care le vom analiza mai jos.

În 1959, Ştrempel considera că acest manuscris a fost scris spre sfârşitul sec. al XVII-lea[7], chiar dacă nu era de acord cu data înscrisă pe cotorul manuscrisului – 1689. Acest an a fost considerat data copierii manuscrisului pe baza unei însemnări în criptogramă de la f. 169: „Ruca Serafimu <i>er<o>monah"[8], însă, după cum

[2] Titlul grecesc al acestui text este *Τοῦ μακαριωτάτου Ἱππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος λόγος περὶ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου καὶ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

[3] De-a lungul timpului, au fost propuse mai multe datări (secolul al VI-lea – al IX-lea), însă noi am reţinut datarea argumentată în Gennari, *Aspetti*, şi anume secolul al IV-lea. La această dată s-au raliat cercetările mai recente (Andrei, *De Antichristo*, şi Bădiliţă, *Metamorfozele*).

[4] Sava, *Cuvântul lui Ipolit*.

[5] Mihăescu, *Cronografele*, capitolul „*Cronograful* Mitropolitului Dimitrie al Rostovului (*Dmitrij Rostovskij*)", p. 243–267. Descrierea manuscriselor care conţin *Cuvântul lui Ipolit* se găseşte la p. 251-257, iar schema de filiaţie, la p. 267.

[6] Însemnare reprodusă în Ştrempel, *Copişti*, p. 208, şi în Ştrempel, *Catalogul*, vol. 2, p. 299.

[7] Ştrempel, *Copişti*, p. 208.

[8] Însemnare reprodusă în Ştrempel, *Copişti*, p. 208.

BDD-A6685 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:49 UTC)

arată Ştrempel[9], cel care a trecut data pe cotor a făcut o confuzie între cuvântul *ruca* (scris în criptogramă Rg_© şi anul 1689 în caractere chirilice, deoarece R fiind neclar, l-a confundat cu a. Însă absenţa semnului de mii şi a semnului de cifră de deasupra, dar şi prezenţa accentului deasupra slovei g constituie argumente suficiente pentru a considera că însemnarea conţine cuvântul *ruca* în criptogramă, şi nu anul 1689. Ulterior, în 1983, acelaşi Ştrempel data manuscrisul la începutul sec. al XVIII-lea[10]. După cum vom vedea mai jos, această a doua datare este cea corectă.

Dat fiind că ms. rom. 2513 BAR conţine o variantă a *Fiziologului* (f. 253–265$^{v}$), observaţii privind datarea lui apar în studiile care s-au ocupat de acest text. Cătălina Velculescu este prima care oferă indicii legate de datarea manuscrisului. Acesta este copiat de Serafim „îndată după anul 1700”[11] sau, cum afirmă în alt loc, „înainte de 1713”[12]. Ca argumente pentru datarea ms. rom. 2513 BAR imediat după 1700, autoarea aduce în discuţie însemnările de pe un alt manuscris copiat tot de Serafim (ms. rom. 2456 BAR), precum şi anul 7221 (1712–1713) cu care începe *Selenodromionul* inclus în ms. rom. 2513 BAR[13].

V. Guruianu, în ediţia la *Fiziologul* apărută în seria de cărţi populare publicată de Editura Minerva sub îngrijirea lui Ion Gheţie şi Alexandru Mareş, reţine data aproximativă 1713 („cca 1713”), fără a aduce însă argumente în acest sens[14].

În vederea datării aproximative a acestui manuscris, este într-adevăr de reţinut unul din argumentele Cătălinei Velculescu, şi anume însemnările de pe ms. rom. 2456 BAR. Serafim semnează acest manuscris, tot în criptogramă, ca „Serafim, <i>ero<o>monah eclis<ia>rh ot Bistriţ<a>” (f. 103)[15], ca şi în însemnările din ms. rom. 2513 (vezi, mai sus, însemnarea de la f. 228, precum şi altă însemnare, de la f. 1: „Serafim, <i>er<o>monah, eclis[i]i<a>rh”[16]). Ms. rom. 2456 BAR conţine două însemnări legate de anul scrierii: „Leat 7212, m<e>s<eţa> i<u>nie 2 zile” (ff. 1-5) şi „L<ea>t 7213”[17], interpretate de Ştrempel ca 1704 şi 1705. Dat fiind că însemnarea privind anul 7213 nu conţine nicio specificaţie cu privire la lună, poate fi vorba tot de anul 1704 (lunile septembrie–decembrie).

De asemenea, deşi Serafim, în însemnările sale din ms. rom. 2513 BAR, nu ne oferă niciun indiciu privind anul copierii manuscrisului, includerea unui *Selenodromion* spre sfârşitul codicelui (ff. 283–294) poate servi ca ancoră. Acest text, ce poartă titlul *Alergarea lunii, adecă încungiurarea anului*, începe din luna

[9] *Ibidem*, notă de subsol.
[10] Ştrempel, *Catalogul*, vol. 2, p. 299.
[11] Velculescu, *Fiziologul*, p. 110.
[12] Idem, *Variante*, p. 80.
[13] Idem, *Fiziologul*, p. 115, nota 5. „Cum un ciclu de *alergarea lunii* dura 19 ani (cf. ms. 2513, f. 294), însemnează că 1712–1713 era anul celui mai apropiat nou grup de 19 ani” (*ibidem*).
[14] Guruianu, *Fiziologul*, p. 41.
[15] Însemnare reprodusă în Ştrempel, *Copişti*, p. 207.
[16] Însemnare reprodusă în *ibidem*.
[17] Însemnări reproduse în *ibidem*.

BDD-A6685 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:49 UTC)

martie a anului 7221 şi se termină în luna februarie a anului 7240, adică martie 1713–februarie 1732[18].

Nu trebuie omis nici faptul că textul *Patericului*, care compune mare parte din miscelaneul de sub cota ms. rom. 2513 BAR, este o selecţie a anumitor povestiri, învăţături şi cuvinte de folos dintr-o traducere românească a *Proloagelor* moscovite[19]. Este vorba de *Proloagele* tipărite la Moscova în 1685, care, conform Cătălinei Velculescu[20], au fost aduse în Ţara Românească în 1698 de ieromonahul Paisie de la Cozia şi dăruite apoi Mănăstirii Bistriţa olteană. Că traducerea nu îi aparţine lui Serafim (chiar dacă el cunoştea limbile slavonă şi greacă[21]) este învederat: textul nu prezintă ştersături, ci doar diverse adaosuri marginale mărunte, dovadă a faptului că autorul şi-a revizuit copia.

Având în vedere toate aceste aspecte, putem da credit datării propuse de Guruianu, şi anume cca 1713. În jurul anului 1698, au ajuns *Proloagele* ruseşti în Mănăstirea Bistriţa, un traducător necunoscut le-a tradus (integral sau selectiv), iar Serafim a întocmit un miscelaneu care cuprinde aceste „învăţături sufleteşti foarte de folos, scoase din proloagele ceale moschiceşti şi di printr-alte sfi<n>te cărţi adunate", între care se includ *Minunile Sfântului Nicolae*, un cuvânt al Sfântului Athanasie cel Mare, arhiepiscopul Alexandriei, pentru Melhisedec, *Veşmântul lui Hristos*, şi, alături de ele, *Fiziologul*, un *Selenodromion* pentru anii 1713–1732 şi *Gromovnicul lui Iraclie împărat*[22]. Pentru toate acestea va fi fost nevoie să treacă un anumit interval de timp, şi includerea *Selenodromionului* (*Alergarea lunii*) ar putea indica o apropiere de anul 1713, din considerentul că includerea unei astfel de cronologii în codice cu mult timp înainte (perioada imediat următoare anului 1700) sau cu mult timp după[23] nu şi-ar fi avut rostul. Bineînţeles, o astfel de datare este aproximativă şi, în lipsa unui examen filigranologic, încă provizorie[24], însă prin coroborarea argumentelor de mai sus, are şanse să fie validă.

### 3. OBSERVAŢII PRIVIND DATAREA MS. ROM. 2516 BAR

Ms. rom. 2516 BAR nu s-a bucurat de atenţia specialiştilor în măsura în care s-a bucurat manuscrisul lui Serafim, dat fiind că este o copie a acestuia din urmă şi nu prezintă niciun interes particular. Din punctul de vedere al vechimii, valoarea lui

[18] Ultimul an înscris în text este 7239 <1731>, însă acesta este trecut în dreptul lunii martie, după care se înşiră restul lunilor până în februarie următor. De aceea considerăm că adevăratul punct final al *Selenodromionului* este anul 7240 <1732>.

[19] Vezi, în acest sens, titlul conţinut la f. 1: *Pateric sau otăcinic. Viaţile şi petreacerile sfinţilor săhastri şi alte învăţături sufleteşti foarte de folos, scoase din proloagele ceale moschiceşti şi di printr-alte sfi<n>te cărţi adunate*; cf. Velculescu, *Variante*, p. 80.

[20] Velculescu, *Variante*, p. 78.

[21] *Ibidem*, p. 80.

[22] Cf. şi descrierea din Ştrempel, *Catalogul*, vol. 2, p. 299.

[23] În legătură cu Serafim, mai aflăm din ms. rom. 2456 BAR că, în 1721, era egumen la Arnota şi că, în 1724, „s-au pristăvit" (f. I liminară$^{v}$; cf. însemnările reproduse în Ştrempel, *Catalogul*, vol. 2, p. 277).

[24] Cf. Mareş, *Cea mai veche versiune*, p. 136.

BDD-A6685 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:49 UTC)

constă în faptul că este cel mai vechi miscelaneu copiat de Ilarion ieromonahul, ajuns ulterior egumen al Mănăstirii Bistriţa[25]. Este amintit de V. Guruianu în ediţia la *Fiziologul*, cu aceeaşi menţiune cu care se regăseşte şi la Ştrempel sau la Velculescu: „ante 1736", cea mai veche însemnare, de mâna lui „Macarie ieromonah" (ff. 8–10)[26].

În ceea ce priveşte conţinutul, manuscrisul lui Ilarion este o copie aproape fidelă a manuscrisului lui Serafim. Există totuşi câteva diferenţe. În primul rând, titlul *Patericului* diferă în ms. rom. 2516 BAR: *Otăcinic, întru care să scriu vieţile sfinţilor părinţi sihastri şi ale altor sfinţi foar<te> de folos sufletesc* (f. 8). Nu se mai aminteşte izvodul rusesc şi nici faptul că învăţăturile şi cuvintele cuprinse în miscelaneu sunt adunate şi din alte cărţi, nu doar din *Pateric*. Apoi, codicele începe cu *Luna lui noemvrie, 20 de zile: Viiaţa sfântului părintelui nostru Grigorie Decapolit, carele să află sfintele moaşte cu trupul întreg în sfânta mănăstire Bistriţa* (ff. 8–14$^{v}$), urmată de *Cartea sfântului Grigorie, care o au trimis către unchi-său Simeon arhimandritul* (ff. 14$^{v}$–44$^{v}$). Abia apoi este transcrisă prima învăţătură din ms. rom. 2513 BAR: *Învăţătura sfântului Amon*.

Din acest punct înainte, ordinea textelor o urmează pe cea din codicele copiat de Serafim, cu câteva excepţii: *Poveastea părintelui Loghin, cum i s-au ispoduit înaintea lui un drac* (ms. rom. 2513 BAR, ff. 6$^{v}$–11$^{v}$) este omisă, iar la ff. 237$^{r}$–238$^{r}$ este introdus un *Cuvânt din otăcinic de un călugăr ce au dat o haină unui sărac şi cum au văzut pre H<risto>s îmbrăcat într-însa*, inexistent în ms. rom. 2513 BAR. De asemenea, mai pot fi amintite diferenţe minore în titlurile celorlalte texte: din titlul textului *Cuvânt de Pavel episcopul, care ş-au lăsat episcopia şi, mergând la Antiohia, să hrănia lucrând la zid* (ms. rom. 2513 BAR, f. 109$^{v}$) este omis cuvântul „episcopul" (ms. rom. 2516 BAR, f. 151); *Cuvânt din Limos de Iulian călugărul pre care l-au izbăvit îngerul de curvie* (ms. rom. 2513 BAR, f. 123) devine *Cuvânt din Otăcinic pentru Iulian călugărul pre carele l-au izbăvit îngerul de curvie* (ms. rom. 2516 BAR, f. 161); cuvântul „pateric" din titlul de la f. 205 (ms. rom. 2513 BAR) este înlocuit cu „otăcinic" (ms. rom. 2516 BAR, f. 229); „Maica lui Dumnezeu" din titlul de la f. 239 (ms. rom. 2513 BAR) este înlocuit cu „Precista".

Diferenţa majoră constă însă în omiterea a două texte: *Alergarea lunii, adecă încungiurarea anului* şi *Gromovnic al lui Iraclie împărat*. Cele două fragmente de *Pateric* care le încadrau sunt păstrate în manuscrisul lui Ilarion: *Poveaste de un călugăr ce l-au înşelat Dracul* şi *Poveaste frumoasă şi de folos pentru un om prost şi cu totul făr-de răotate şi drept*, iar la finalul miscelaneului, Ilarion adaugă *Viaţa şi minunile preacuviosului părintelui nostru Vasilie cel Nou, scris de Grigorie,*

[25] În 1741, din funcţia de egumen al Mănăstirii Bistriţa, semna actul alegerii episcopului Metodie la Episcopia Buzăului (Enăceanu, *Condica*, p. 916–918). Începând cu anul 1744, Ilarion se semnează ca proegumen: ms. rom. 2579 BAR, ms. rom. 2596 BAR, ms. rom. 2582 BAR, ms. rom. 2574 BAR.

[26] Cf. Guruianu, *Fiziologul*, p. 41; Ştrempel, *Copişti*, p. 114; Ştrempel, *Catalogul*, vol. 2, p. 301; Velculescu, *Alte două manuscrise*, p. 325. Velculescu, *Fiziologul*, p. 114, îl omite din schema manuscriselor.

BDD-A6685 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:49 UTC)

*ucenicul său* (cu *Vămile văzduhului*) (ms. rom. 2516 BAR, ff. 310–365). Deşi nu putem şti de ce Ilarion a ales să nu copieze *Gromovnicul*, despre *Alergarea lunii* putem presupune că a fost omisă deoarece miscelaneul a fost copiat în apropierea încheierii perioadei cuprinse în acest *Selenodromion*. Am avea astfel o datare aproximativă în anii 1730–1736. De asemenea, şi această datare este provizorie şi trebuie argumentată cu date obținute din examenul filigranologic.

## 4. RAPORTUL DINTRE CELE DOUĂ MANUSCRISE STUDIATE

Deşi concluziile anterioare sunt cu titlu provizoriu, urmând a fi confirmate de studiul filigranelor, studiul nostru ne-a dus la o certitudine: ms. rom. 2516 BAR este o copie (fidelă, am putea spune) a ms. rom. 2513 BAR. Pe lângă respectarea cu strictețe a conținutului şi a ordinii textelor din *Pateric*, se mai pot aduce ca argument în acest sens şi integrarea în textul copiat de Ilarion a diverselor note marginale din miscelaneul copiat şi revizuit de Serafim[27] sau păstrarea „formatării" titlului[28].

Aceasta rezolvă una din problemele rămase neelucidate în articolul nostru anterior (Sava, *Cuvântul lui Ipolit*), şi anume dacă ms. rom. 2516 este la originea ms. rom. 2513 sau, din contră, este o copie a acestuia care nu a avut continuitate în celelalte două copii ulterioare (ms. rom. 2596 BAR şi ms. rom. 2102 BAR).

După cum stabileam în articolul citat, prin prisma absenței notei marginale din ms. rom. 2513 BAR, f. 236 („statul dintâiu"), în ms. rom. 2516 BAR şi prezența ei în ms. rom. 2596 BAR şi ms. rom. 2102 BAR, este sigură o descendență directă a *Cuvântului lui Ipolit* din ms. rom. 2596 BAR (de pe care s-a copiat ms. rom. 2102 BAR) din *Cuvântul lui Ipolit* din ms. rom. 2513 BAR. Absența acestei note în ms. rom. 2516 BAR este inexplicabilă, dat fiind că alte note marginale din cuprinsul miscelaneului sunt transpuse cu fidelitate în rând cu textul de Ilarion. Cert este însă că ms. rom. 2516 BAR este o copie directă a ms. rom. 2513 BAR.

În ce priveşte nepreluarea ms. rom. 2516 BAR în miscelaneele ulterioare care conțin versiunea prescurtată a *Cuvântului lui Ipolit* (deşi copistul următorului manuscris în ordine cronologică [ms. rom. 2596 BAR] este acelaşi Ilarion ieromonah),

[27] De exemplu, în titlul de la f. 22 din ms. rom. 2513 BAR (*Cuvânt din otăcinic pentru un călugăr ce plângea în toate zilele*), articolul nehotărât „un" este adăugat marginal; în ms. rom. 2516 BAR, f. 65, articolul a fost inserat în rând cu textul. Un alt exemplu şi mai elocvent îl reprezintă o glosă marginală a lui Serafim, de la f. 5$^{v}$ a ms. rom. 2513 BAR: în dreptul lui „buiuguire", Serafim notează marginal „spaimă sau videnie"; Ilarion înlocuieşte în text „buiuguire" cu „spaimă sau videnie" (ms. rom. 2516 BAR, f. 50$^{v}$).

[28] În ms. rom. 2513 BAR, la f. 107, pe aproape jumătate de pagină este un desen cu doi îngeri şi cu motive geometrice, iar titlul este scris cu ligaturi (față de alte titluri mai puțin importante, care sunt scrise fără ligaturi); în manuscrisul lui Ilarion, deşi dispare desenul, titlul păstrează în continuare „formatarea" specială cu ligaturi.

BDD-A6685 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:49 UTC)

răspunsul îl găsim într-o însemnare de la ff. 8–10 ale ms. rom. 2516 BAR, conform căreia miscelaneul cu pricina a fost dat în 1736 Bisericii din peşteră, cu hramul Sfinţii îngeri[29]. Aşadar, e posibil ca, în 1745[30], atunci când a realizat noua compilaţie (organizată după alte criterii şi cu foarte puţine texte comune[31] cu ms. rom. 2513 BAR), Ilarion să nu mai fi avut la dispoziţie mai vechea copie realizată tot de el, aceasta aflându-se la acel moment în Biserica din peşteră, şi să fi apelat tot la textul cuprins în ms. rom. 2513 BAR. De data aceasta nota marginală amintită este inserată în text (f. 395[v]), tot cu cerneală roşie[32].

Prin urmare, pe baza noilor date, putem realiza schema finală a manuscriselor, cu titlu provizoriu rămânând doar datările primelor două manuscrise în ordine cronologică:

***Filiaţia manuscriselor aparţinând variantei prescurtate a* Cuvântului lui Ipolit**

**ms. rom. 2513 BAR** ——————— **ms. rom. 2516 BAR**
(Serafim, Mănăstirea Bistriţa, cca 1713) (Ilarion, Mănăstirea Bistriţa, 1730–1736)

|

**ms. rom. 2596 BAR**
(Ilarion, Mănăstirea Bistriţa, între 4 iunie şi 24 oct. 1745)

|

**ms. rom. 2102 BAR**
(Ioachim Bărbătescu, Mănăstirea Bistriţa, între 11 ianuarie 1801 şi 1802)

## 5. CONCLUZII

În urma analizei din articolul de faţă, am ajuns la două datări provizorii pentru cele mai vechi manuscrise aparţinând versiunii prescurtate din *Cuvântul lui Ipolit*: cca 1713, pentru ms. rom. 2513 BAR, şi 1730–1736, pentru ms. rom. 2516 BAR. Datările acestea, împreună cu aspecte ce ţin de concordanţa conţinutului dintre cele două miscelanee, ne-au ajutat să stabilim că ms. rom. 2516 BAR este o copie directă a ms. rom. 2513 BAR, înstrăinată apoi din Mănăstirea Bistriţa şi rămasă fără continuare în copiile ulterioare din această versiune prescurtată. În

[29] Cf. transcrierea însemnării la Ştrempel, *Catalogul*, vol. 2, p. 301.

[30] Cf. însemnările transcrise în Ştrempel, *Catalogul*, vol. 2, p. 328–329, şi Ştrempel, *Copişti*, p. 112–113.

[31] Unul din aceste texte comune este *Cuvântul lui Ipolit*, care e urmat imediat de *Cuvântul sfântului Efrem pentru Antihrist*, grupaj care se păstrează şi în copia realizată după acest miscelaneu de Ioachim Bărbătescu în 1801–1802 (ms. rom. 2102 BAR).

[32] Este inserată de fapt la sfârşit de paragraf, între textul paragrafului, scris cu cerneală neagră, şi textul respectiv, scris cu cerneală roşie, fiind un spaţiu mai mare decât cel normal.

BDD-A6685 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:49 UTC)

urma acestor constatări, am stabilit schema definitivă a celor patru manuscrise care formează versiunea prescurtată a *Cuvântului lui Ipolit*.

## BIBLIOGRAFIE


Andrei, *De Antichristo* = Osvalda Andrei, *Dal **De Antichristo** di Ippolito al **De consummatione mundi** dello Ps. Ippolito*: *„riscrivere" un testo e „comunicare storia"*, în *Atti del XXXII Incontro di studiosi dell'antichità cristiana*, 8–10 mai 2003: Comunicazione e recezione: protagonisti, tecniche e vie del documento cristiano (IV–VI secolo), *Studia Ephemeridis „Augustinianum"*, Roma, 2004.

Bădiliță, *Metamorfozele* = Cristian Bădiliță, *Metamorfozele Anticristului la Părinții Bisericii*, traducere de Teodora Ioniță, Iași, Editura Polirom, 2006.

Enăceanu, *Condica* = Ghenadie Enăceanu, *Din istoria Bisericii Române, Mitropolia Ungrovlahiei, Condica Sfântă*, BOR, VIII, 1884–1885, nr. 12, p. 905–924.

Gennari, *Aspetti* = Silvia Gennari, *Aspetti del cristianesimo di età teodosiana. Il **De consummatione mundi** dello Ps. Ippolito*, tesi di laurea, Facoltà di Lettere e Filosofia, Università degli Studi di Siena, a.a. 1997/1998.

Guruianu, *Fiziologul* = *Fiziologul*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție și glosar de V. Guruianu, în Ion Gheție și Alexandru Mareș (coordonatori), *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. II, București, Editura Minerva, 1997.

Mareș, *Cea mai veche versiune* = Alexandru Mareș, *Cea mai veche versiune românească a **Florii darurilor***, în *Cărți populare din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea. Contribuții filolofice*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006, p. 131–148.

Mihăescu, *Cronografele* = Doru Mihăescu, *Cronografele românești*, București, Editura Academiei Române, 2006.

Sava, *Cuvântul lui Ipolit* = Cristinel Sava, ***Cuvântul lui Ipolit** în literatura românească veche. Versiunea prescurtată*, LR, LII, nr. 4, 2013, p. 498–506.

Ștrempel, *Catalogul* = Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. 1 (BAR, 1–1600, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978), vol. 2 (BAR, 1601–3100, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983), vol. 3 (BAR, 3101–4413, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987), vol. 4 (BAR, 4414–5920, București, Editura Științifică, 1992).

Ștrempel, *Copiști* = G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise romînești pînă la 1800*, vol. 1, București, Editura Academiei, 1959.

Velculescu, *Alte două manuscrise* = Cătălina Velculescu, *Alte două manuscrise cu „Fiziologul" românesc*, RITL, XXXVII, 1989, nr. 1–2, p. 325–328.

Velculescu, *Fiziologul* = Cătălina Velculescu, *„Fiziologul" de la Bistrița*, în *Cărți populare și cultură românească*, București, Minerva, 1984, p. 110–116.

Velculescu, *Variante* = Cătălina Velculescu, *Variante românești ale **Prologului***, în *Cărți populare și cultură românească*, București, Minerva, 1984, p. 75–90.


BDD-A6685 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:49 UTC)

OBSERVATIONS REGARDING THE DATING OF THE OLDEST ROMANIAN VERSION OF THE *DISCOURSE BY THE MOST BLESSED HIPPOLYTUS*

(Abstract)

In the present paper, we have made some observations regarding the dating of the oldest two Romanian manuscripts containing the shortened version of the *Discourse by the Most Blessed Hippolytus*. Following our analysis, we have reached two provisional dates: circa 1713, for ms. rom. 2513 BAR, and 1730–1736, for ms. rom. 2516 BAR. These dates, together with various aspects regarding the content of the two codices, helped us establish that ms. rom. 2516 BAR is a direct copy of ms. rom. 2513 BAR, which left the Bistrița monastery and had no continuity in subsequent copies belonging to the shortened version. Thus, we were able to draw the final family tree of the four manuscripts that form the shortened Romanian version of the *Discourse by the Most Blessed Hippolytus*.

**Cuvinte-cheie:** datare, Pseudo-Hipolit, Antihrist, De consummatione mundi, versiune prescurtată, Serafim, Ilarion.

**Keywords:** dating, Pseudo-Hippolytus, Antichrist, De consummatione mundi, shortened version, Serafim, Ilarion

*Institutul de Lingvistică*
*„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”*
*al Academiei Române*
*București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

**Cătălina Velculescu**

# MANUSCRISE CU NARAȚIUNI DESPRE „NEBUNI ÎNTRU HRISTOS” RECENT IDENTIFICATE

În cartea *Nebuni întru Hristos*[1] atrăgeam atenția că probabil mai există și alte manuscrise decât acelea pe care le-am analizat cu fragmente din „Viața” lui Andrei Salos.

Am identificat rercent câteva astfel de manuscrise unde fragmentele care ne interesează au fost înregistrate în cataloage sub denumirea generică de „fragmente din pateric” sau „literatură monahală”[2].

[1] București, Editura Paideia, 2007 (în continuare: C. Velculescu 2007).

[2] Vezi: Ion Bianu, R. Caracaş, G. Nicolaiasa, G. Ştrempel, Fl. Moisil, L. Stoianovici, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. I–IV, Bucureşti, Academia Română, Editura Academiei, 1907–1967 (în continuare: Bianu *et alii, Catalogul*; aici fragmentele din ms. **1373** apar în descrierea detailată cu titlurile reale); Gabriel Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800*, Editura Academiei, Bucureşti, 1959 (în continuare: G. Ştrempel, *Copişti*); idem, *Catalogul manuscriselor româneşti*,
vol. I–IV, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1978–1992 (în continuare: G. Ştrempel,

BDD-A6685 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:49 UTC)